

Beginnelsen van een goede verdediging

Citation for published version (APA):

Prakken, E. (1999). *Beginnelsen van een goede verdediging*. Gouda Quint.
<https://doi.org/10.26481/spe.19990507ep>

Document status and date:
Published: 07/05/1999

DOI:
[10.26481/spe.19990507ep](https://doi.org/10.26481/spe.19990507ep)

Document Version:
Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Beginnelsen van een goede verdediging

2017-2018

Voor de Turks-Koerdische advocaten van

Abdullah Öcalan

Beginnelsen van een goede verdediging

Oratie uitgesproken op 7 mei 1999 bij de aanvaarding van
het ambt van gewoon hoogleraar in het straf(proces)recht
aan de Universiteit Maastricht

door

Ties Prakken

Gouda Quint
(S. Gouda Quint-D. Brouwer en Zoon)
Deventer

Illustratie omslag: Aquarel 'Het Proces' van Constant

Omslagontwerp: A. Birnie bNO

ISBN 90 387 0746 0

© 1999, E. Prakken

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 jo. het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Mijnheer de rector magnificus,

dames en heren,

1 Inleiding

Verdediging in strafzaken is niet vanzelfsprekend. Wat vanzelfsprekend is is dat de verdachte, die 'het' toch wel gedaan zal hebben, zonder al te veel omhaal wordt veroordeeld. Zijn verdediging heeft iets kunstmatigs.¹ De ruimte daartoe moet inderdaad kunstmatig gecreëerd worden, en in veel rechtsstelsels is dat in mindere of meerdere mate gebeurd, maar regelmatig worden we ermee geconfronteerd dat het gaat om een laagje beschaving dat niet al te dik is. Hoe stevig de verdediging in het zadel zit hangt af van een aantal factoren zoals de structuur van het strafproces waarbinnen zij moet functioneren, de heersende rechtscultuur daaromheen en de gangbare opvattingen over misdaad en de bestrijding daarvan. Andere factoren zoals de politieke en economische stabiliteit van het moment laat ik hier maar buiten beschouwing, maar de drie genoemde zal ik in deze oratie wat verder uitwerken en daaraan een poging verbinden om aan te geven waar de prioriteiten voor onderzoek op dit gebied zouden kunnen liggen, wat minimum garanties voor een behoorlijke verdediging zijn en langs welke wegen de randvoorwaarden voor een behoorlijke verdediging verbeterd zouden kunnen worden.

---

¹ Peters wijst er op dat het toestaan van enige vrijheid van handelen van een verdachte in het kader van het tegen hem aanhangige strafproces überhaupt iets kunstmatigs heeft: A.A.G. Peters, *Individuele vrijheid en de positie van verdachten in het strafproces*, in: *Recht als kritische discussie*, Arnhem Gouda Quint 1993, p. 79.

2 De ruimte voor verdediging in wetgeving en jurisprudentie

In allerlei bepalingen in ons wetboek van strafvordering wordt de verdediging ondergeschikt gemaakt aan de belangen van de opsporing. Zo heeft de raadsman op grond van artikel 50, lid 1 het recht op vrije toegang tot zijn gedetineerde cliënt, zonder dat het onderzoek daardoor mag worden opgehouden, en mogen volgens artikel 30 de processtukken tijdelijk aan de verdediging worden onthouden wanneer het belang van het onderzoek dat vordert. Soms gaat de prioriteit van het onderzoek heel ver, zoals in artikel 50 lid 2, waarin de mogelijkheid wordt geschapen om de raadsman de toegang tot zijn gedetineerde cliënt te ontfeggen wanneer het vrij verkeer ertoe strekt dat de verdachte op de hoogte raakt van zaken waarvan hij in het belang van het onderzoek nog onkundig moet blijven. Het gaat dus om een situatie waarin de raadsman er niet van wordt verdacht *misbruik* van zijn rechten te hebben gemaakt; dan kan het ook, maar dat is minder opzienbarend. Een zover gaande beperking van het vrije verkeer alleen omdat het onderzoek voorrang heeft, is voor zover mij bekend uniek in Europa, en het is zeer de vraag of deze bepaling te rijmen is met de garanties voor de verdediging zoals vastgelegd in artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM). De bepaling wordt gelukkig niet zoveel toegepast², maar wat niet is kan komen en nieuwe vergaande achterstelling van de rechten van de verdediging bij het opsporingsbelang zijn in de maak zoals we zullen zien; de denkwijze achter deze achterstelling van de verdediging is bijzonder actueel. Dat de verdediging volgens de wet op de tweede plaats komt geldt vooral in het vooronderzoek. Tijdens het eindonderzoek wordt van de verdediging vervolgens verwacht dat zij over het vooronderzoek niet al te veel vragen stelt. Dat hangt ermee samen dat ons

---

² Zie voor toepassingen van artikel 50 lid 2 buiten geval van misbruik: Rechtbank Alkmaar 30 april 1974, NJ 1975, 316, Rechtbank Maastricht 19 september 1975, NJ 1976, 195, Rechtbank Leeuwarden 15 maart 1978, NJ 1978, 427, Rechtbank Arnhem 22 maart 1979, NJ 1979, 298, Rechtbank Breda 16 mei 1988, NJ 1988, 769, HR 11 oktober 1991 (civiele kamer), NJ 1993, 165, Rechtbank Amsterdam 8 februari 1998, NJ 1998, 322. Het gaat steeds om (verschillend beoordeelde) gevallen waarin voor twee verdachten in één zaak hetzij één advocaat optrad, hetzij twee kantoorgenoten.

strafproces traditioneel is gebaseerd op een groot vertrouwen in de integriteit van dat vooronderzoek als uitgevoerd door de politie onder verantwoordelijkheid van het openbaar ministerie.³ Zeker in het vooronderzoek, maar tot op grote hoogte ook in het eindonderzoek ter zitting, is de verdachte niet zo zeer rechtssubject en procespartij dan wel voorwerp van onderzoek. Daar staat tegenover dat het bij ons vanouds de taak van de politie is om ook ontlastend bewijs te verzamelen en dat de officier van justitie altijd is gezien als magistraat, met een dienovereenkomstige verantwoordelijkheid voor de integriteit en objectiviteit van het onderzoek. Wat ik zojuist heb opgesomd zijn een aantal prominente karaktertrekken van een modern inquisitoir strafproces, opgevat in een niet noodzakelijk negatieve zin, hoewel het woord inquisitoir bij velen die connotatie wel heeft. Een modern inquisitoir strafproces betekent een - in het Nederlandse geval zeer uitgesproken - paternalistisch proces, voor het goede verloop waarvan zowel officier van justitie als rechter verantwoordelijk zijn. Zij moeten daarom enerzijds zorgen 'dat het recht zijn loop heeft' maar aan de andere kant ook waken voor de belangen van de verdachte. Dat impliceert dan weer dat de verdediging niet zo belangrijk is: er mag een raadsman zijn, maar het kan ook zonder. Is er wel een raadsman, dan moet hij zich rustig houden, in ieder geval op het punt van de bewijsvoering. Vragen over het door de politie uitgevoerde onderzoek naar de feiten zijn al gauw buiten de orde of chicaneus. Toch is de roemruchte IRT-affaire een affaire geworden doordat advocaten er niet alleen in slaagden de rechters danig te irriteren, maar uiteindelijk ook om twijfel te zaaien over de integriteit van het onderzoek en over de wettigheid van de daarbij gebruikte methodes, waarvan de parlementaire enquêtecommissie zoals bekend heeft vastgesteld dat de meeste niet door de beugel konden.⁴

---

³ Deze karaktertrek van ons strafproces, afgezet tegen de situatie in Groot-Brittannië, is helder uiteengezet door Nico Jörg, Stewart Field en Chrisje Brants, *Are Inquisitorial and Adversarial Systems Converging?*, in: Phil Fennell, Christopher Harding, Nico Jörg en Bert Swart, *Criminal Justice in Europe; A Comparative Study*, Clarendon Press, Oxford 1995.

⁴ *Inzake opsporing*, Eindrapport van de Parlementaire Enquêtecommissie onder voorzitterschap van van Traa, SDU 1996.

Het is deze advocaten niet in dank afgenomen dat zij de vinger hebben gelegd op buitenwettelijke inwijkingoperaties, idem observatiemethodes waaronder begrepen het plaatsen van af luisterapparatuur, burgerinfiltratie en nauwelijks gecontroleerde doorlating van drugs, om maar een paar te noemen van wat inmiddels eufemistisch 'bijzondere opsporingsmethodes' heet.⁵

Het is ook voor de positie van de verdediging van belang om zich te realiseren hoe het zover heeft kunnen komen met de politie, die bij ons toch vanouds zo integer was en zo objectief, en die zich in principe redelijk aan de wet hield. Dat komt voor een groot deel door de gewijzigde aanpak van de misdaadbestrijding. Criminaliteit is een politieke issue van belang geworden. De behoefte aan een effectievere misdaadbestrijding, vooral gericht op de georganiseerde criminaliteit, heeft reorganisaties bij politie en openbaar ministerie tot gevolg gehad - die nog niet allemaal zijn afgerond - gericht op grotere doeltreffendheid van het onderzoek en grotere beleidscentralisatie bij het openbaar ministerie.⁶ De politie zowel als het openbaar ministerie zijn zich gaan specialiseren en niet iedereen weet en begrijpt meer wat andere 'units' doen. Die 'units' worden ook weer 'afgerekend' om nog maar even bij het bureaucratische jargon te blijven, op hun successen bij het vangen van boeven. Dit alles heeft tot gevolg dat het vinden van de kortste weg naar *belastend bewijs* steeds belangrijker is geworden, ten koste van het vinden van een correcte weg naar de

---

⁵ De objectiviteit gebiedt overigens te zeggen dat de opgewekte irritatie ook kwam doordat er aanwijzingen waren dat de informatie over die onrechtmatige opsporing zelf op onrechtmatige wijze was verworven, door inbraken bij een officier van justitie en op een parket door personen mogelijk uit de kring van de verdachten.

⁶ Met de recente reorganisatie van het openbaar ministerie die een veel sterkere hiërarchische structuur betekent, en dus een sterkere directe afhankelijkheid van de minister van justitie, is tevens het einde van de zogenaamde magistratelijke officier van justitie afgekondigd. Het magistratelijke openbaar ministerie is symbolisch ten grave gedragen door het openlijke en gemotiveerde ontslag van de Amsterdamse procureur-generaal Mr A.G. Korvinus, die geen verantwoordelijkheid meer wil nemen voor beslissingen waarvoor zij de verantwoordelijkheid in werkelijkheid niet meer mag nemen.

objectieve waarheid. Zeker bij de zo populaire bestrijding van de 'georganiseerde criminaliteit' is er een grote druk om te scoren. Het gevolg: geheime opsporingsmethodes en deals met criminelen. In dit proces is de politie een stuk oncontroleerbaarder geworden. Een onbedoeld neveneffect van de deals met criminelen is echter dat de politie deze criminelen als min of meer volwaardige onderhandelingspartners accepteert: een deal sluit men met een rechtssubject, niet met een voorwerp van onderzoek. En wat is de ene crimineel minder dan de andere? Zo heeft onder meer door toedoen van een gewijzigde aanpak van de criminaliteitsbestrijding het verschijnsel onderhandelen zijn intree gedaan in het 'gewone' strafrecht; in het fiscale- en economische strafrecht bestond het al langer. En zo raken ook advocaten gewend aan onderhandelen en nemen zij daartoe ook zelf vaker het initiatief. Bovendien is de raadsman over het algemeen beter opgeleid dan vroeger en beter berekend voor zijn taak als volwaardig verdediger en tegenpartij van een steeds partijdiger politie en een steeds minder magistraatelijk openbaar ministerie en heeft hij via het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) een aantal instrumenten afgedwongen die het wetboek van strafvordering hem niet geeft. Het EVRM is, hoewel formeel 'neutraal' ten aanzien van een keuze tussen een inquisitoir- of een accusatoir proces, sterk beïnvloed door de Angelsaksische accusatoire wijze van procederen in strafzaken, een procedure waarvan men blijkbaar na de Tweede Wereldoorlog het besef had dat deze meer bescherming had te bieden tegen hernieuwde misbruiken van het soort dat we in die tijd hadden leren verafschuwen, dan de aloude continentale gematigd inquisitoire processtijl. De integriteit van het inquisitoire proces is immers volledig afhankelijk van het in de overheid te stellen vertrouwen, en juist dat was niet meer vanzelfsprekend na de oorlog. Het opwerpen van barrières tegen misbruiken als in het recente verleden ondervonden was het expliciete doel van het uit 1950 daterende verdrag.⁷

Het blijkt echter dat de strafrechtelijke cultuur die zich parallel aan het gematigde inquisitoire proces heeft ontwikkeld taaier is dan deze nieuwe inbreng vanuit de Raad van Europa. Nederlandse strafrechtjuristen zijn zo gewoon om de verdachte *niet* als volwaardig rechtssubject te zien, en rechters vinden het zo vanzelfsprekend dat zij in de eerste plaats

---

⁷ P. Van Dijk en G.J.H. van Hoof, *De Europese Conventie in Theorie en praktijk*, derde druk, Nijmegen, Ars Aequi Libri, p. 1 e.v..

loyaal zijn aan het overheidsbeleid⁸, dat zij de *invloed* van het verdrag weten te beperken of onschadelijk te maken, ook in die gevallen waarin de *regels* op Straatsburgs voorschrift wel worden aangepast. Het strafrechtelijk systeem reageert op het verdrag als een lichaam op transplantatie van vreemde organen: het probeert ze eerst af te stoten⁹ en als dat niet lukt worden ze geassimileerd.¹⁰ De invloed van het EVRM is daardoor beperkt, maar hij

---

⁸ Zie voor de typering van de continentaal Europese rechtspraak als primair een middel voor de doorvoering van overheidsbeleid Mirjan R. Damaska, *The Faces of Justice and State Authority*, Yale University Press, New Haven and London 1986, o.a. p. 88. Damaska stelt deze functie van de continentale rechtspleging tegenover de conflictoplossende functie in het Anglo-Amerikaanse accusatoire proces.

⁹ Een voorbeeld van afstoten: twee arresten van het EHRM waarin geconstateerd werd dat Nederland artikel 6 van het verdrag had geschonden door gebruik te maken van anonieme getuigen à charge (EHRM 22 november 1989, A 166, NJ 1990, 245 [Kostovski/ Nederland] en EHRM 23 april 1997, NJ 1997, 635 [van Mechelen c.s./ Nederland]) hebben het gebruik van de anonieme getuige niet kunnen doen ophouden: rechter en wetgever verkiezen in deze langs de rand van het toelaatbare te lopen en wanneer zij zich blijkens het tweede anonieme getuigenarrest toch nog aan de verkeerde kant van die rand blijken te bevinden, wordt er nog een beetje bijgesteld, maar er wordt blijkbaar niet aan gedacht het bij de uiteindelijke bewijsvoering zonder anonieme getuigen te stellen zoals in de meeste landen om ons heen.

¹⁰ Een voorbeeld van assimilatie laat de geschiedenis van de verdediging bij verstek zien: een verdachte die niet ter zitting verscheen kon zich tot voor kort niet laten verdedigen door een raadsman, totdat het EHRM over die praktijk in de arresten Lala en Pelladoah (EHRM 22 september 1994, A 297-A, [Lala/Nederland], NJ 1994, 733 en A 297-B [Pelladoah/ Nederland]) zijn veto uitsprak als strijdig met de normen van een eerlijk proces. De praktijk van de rechtspraak paste zich aan en de verdachte die verstek liet gaan kon voortaan wel door zijn raadsman verdedigd worden. Kort daarop reageerde de wetgever met de introductie van het nieuwe artikel 279 Sv, dat van de raadsman van een niet verschijnende verdachte vraagt zich uit te spreken of hij bepaaldelijk gevolmachtigd is tot het voeren van de verdediging. Zo ja, dan geldt de procedure als te zijn gevoerd op tegenspraak, met alle gevolgen, onder meer voor de appeltermijn van dien. Zo dient het aanpassen van de wet aan de eisen van het verdrag op het stuk van de rechten van de verdediging toch nog een beleidsdoel: het terugdringen van het aantal vonnissen dat niet onherroepelijk kan worden bij gebrek aan mogelijkheid van beteke-

is er ontegenzeggelijk, al moet men altijd waakzaam blijven ten opzichte van argumentatie waarbij het verdrag wordt gebruikt om de rechten en mogelijkheden van de verdediging in te perken in plaats van uit te breiden¹¹, een andere uiting van genoemde cultuur waaraan het positief denken in termen van grondrechten tamelijk vreemd is.

Dat brengt ons in een situatie waarin wij met een partijdig openbaar ministerie, een politie die bovenal wil scoren, een verdachte die meer dan voorheen mondig rechtssubject is en een verdediging die over enige middelen beschikt om het proces te beïnvloeden, gaandeweg beland zijn in een strafproces dat meer accusatoire trekken vertoont en in ieder geval meer op tegenspraak verloopt. In het echte accusatoire proces, zoals we dat kennen in de Angelsaksische traditie, neemt echter ter normering van het partijdige opsporingsonderzoek de notie 'fairness' een belangrijke plaats in¹², maar in ons vooronderzoek is een dergelijke norm (nog) niet krachtig ontwikkeld. Wel heeft de Hoge Raad een poging gedaan¹³, door aan het politieonderzoek de eis te stellen, op straffe van niet-ontvankelijkheid van het openbaar ministerie, dat het niet zodanig ernstige inbreuken op de beginselen van een behoorlijke procesorde mag maken dat daarmee doelbewust of met grote veronachtzaming van de belangen van de verdachte aan diens recht op een eerlijke behandeling van zijn zaak wordt tekort gedaan. Om tot dat resultaat te komen wordt op de verdediging

---

ning.

¹¹ Enige voorbeelden: G. Knigge, in zijn preadvies voor de Nederlandse Juristenvereniging 1994, *De strafvordering in het geding*, bepleit met een beroep op het noodzakelijke contradictoire karakter van de procedure de verplichte aanwezigheid van de verdachte in strafzaken van enige importantie. In de rechtspraak (bijv. Hof Amsterdam 15 april 1993, NJ 1993, 478) wordt het EVRM wel gebruikt om het weigeren van getuigen onder meer te billijken met de noodzaak het proces binnen redelijke termijn af te ronden.

¹² Zie over de toenadering tot op zekere hoogte van het Angelsaksische- en het Nederlandse strafproces Nico Jörg, Stewart Field en Chrisje Brants, *Are Inquisitorial and Adversarial Systems Converging?*, in: Phil Fennell, Christopher Harding, Nico Jörg en Bert Swart, *Criminal Justice in Europe: A Comparative Study*, Clarendon Press, Oxford 1995.

¹³ HR 19 december 1995, NJ 1996, 249, (Charles Z).

echter wel een duivelse bewijslast gelegd.¹⁴ Tussen een uitspraak van de Hoge Raad en verankering in de cultuur bij politie en openbaar ministerie van een tegenover de verdachte 'faire' opsporingspraktijk ligt echter vermoedelijk nog een lange weg te gaan.

Diezelfde ontwikkelingen bij politie en openbaar ministerie die in het strafproces een meer antagonistische opstelling tussen partijen tot gevolg hebben gehad en die dus mogelijk een structurele bijdrage tot een meer accusatoir proces zullen blijken te zijn hebben echter ook gezorgd voor een zwaarder inquisitoir element - en dan wèl in de negatieve betekenis van het woord - en met name voor een meer geheim onderzoek: in de bijna-wet Bijzondere Opsporings Bevoegdheden¹⁵ die het gevolg is van de parlementaire enquête over de opsporing, doet een nieuw verschijnsel zijn intree in het strafprocesrecht: het getuigenverhoor buiten aanwezigheid van de verdachte en zijn raadsman *wegens een zwaarwegend opsporingsbelang*.¹⁶ Bedoeld zijn verhoren van infiltranten en andere 'undercover' opererende personen die niet bekend willen worden bij de verdediging. Deze tegenstrijdige ontwikkelingen in het strafproces: meer op tegenspraak en meer geheim, leiden tot een hybride positie van de verdediging, die het al te makkelijk maakt om opportunistische standpunten in te nemen.

---

¹⁴ Inmiddels is het openbaar ministerie op deze grond een keer niet-ontvankelijk verklaard: Hof Den Haag 17 februari 1999, Nieuwsbrief Strafrecht 1999, 3, nr.47. Het betrof een zaak waarin een advocaat getapt was om bewijs tegen zijn cliënten en tegen de advocaat zelf als verdachte te vergaren.

¹⁵ Wetsontwerp 25 403; het betreft de bepalingen die naar verwachting als de artikelen 187 en 187 d, lid 1 (b) binnenkort in het wetboek van strafvordering zullen worden opgenomen.

¹⁶ Het enige andere voorbeeld van directe inbreuk op algemeen erkende verdedigingsrechten omdat de opsporing van de wetgever voorrang krijgt is gelegen in het eerder besproken artikel 50 lid 2 volgens hetwelk het vrij verkeer tussen de gedetineerde verdachte en zijn raadsman kan worden opgeschort, ook buiten het geval dat van dat verkeer misbruik is gemaakt.

3 Verdediging in verschillende opvattingen over strafproces

Welke plaats in de verschillende opvattingen over het strafproces aan de raadsman wordt toegekend, hangt vanzelfsprekend nauw samen met de positie die daarin aan de verdachte wordt toebedeeld. Historisch is goed traceerbaar hoe de verschillende stromingen die we de afgelopen 150 jaar in het strafrecht gehad hebben, het Klassieke strafrecht, de Moderne richting in verschillende varianten en het autoritaire strafrecht dat in de jaren '30 opkwam, hun neerslag hadden op de plaats die voor de verdediging daarin werd ingeruimd.¹⁷ Onder de strafzaken waarin schendingen van fundamentele maatschappelijke waarden aan de orde zijn - en dat zijn de strafzaken waarin verdediging tegelijkertijd het meest noodzakelijk en het meest kwetsbaar is - onderscheidt Peters¹⁸ twee historisch- en actueel voorkomende procestypes. In de eerste plaats het bij ons zo sterk ontwikkelde paternalistische proces waarin de verdachte vooral geacht wordt problemen te hebben waarvoor door redelijk goedwillende justitiële autoriteiten oplossingen worden aangedragen; omdat een dergelijk proces nauwelijks op tegenspraak is georganiseerd, leent het zich niet voor een sterke verdediging. Daartegenoverplaatst hij het inquisitoriale proces waarin de verdachte, vaak een bedreigende politieke tegenstander van de heersende macht, letterlijk en/of figuurlijk als persoon vernietigd wordt, de advocaat meestal met de verdachte wordt meegecriminaliseerd en de verdediging om die reden geen eerlijke kans krijgt. Het nu in Turkije gevoerde proces tegen Koerdenleider Öcalan, in de Turkse media stelselmatig 'de babymoordenaar' genoemd, is er een duidelijk voorbeeld van. Toen mijn kantoorgenoten en ik niet tot Turkije werden toegelaten waar we de belangen van onze cliënt wilden beschermen, werd daarvoor als reden opgegeven dat wij sympathisanten van het terrorisme

---

¹⁷ Daarover Han Janse de Jonge en Ties Prakken, *Politieke verdediging: een rechtsstatelijk dilemma*, NJB 1978, p. 325 e.v..

¹⁸ A.A.G. Peters, *Individuele vrijheid en de positie van de verdachten in het strafproces*, in: J.Th.J. van den Berg et al. (red.), *Praesidium Libertatis*: opstellen over het thema vrijheid en recht, uitgegeven ter gelegenheid van het 400-jarig bestaan der Rijksuniversiteit Leiden, Deventer, KLuwer 1975; ook opgenomen in: *Recht als kritische discussie*, een selectie uit het werk van A.A.G. Peters, Arnhem: Gouda Quint 1993, p. 79 e.v..

waren die onder het mom advocaat te zijn de openbare orde kwamen verstoren. Een volstrekt klassiek verwijt in een even klassieke maar bedenkelijke situatie. In Nederland komt deze vorm van proces gelukkig niet in zuivere vorm voor¹⁹, al zijn er steeds meer trekken van dit type proces te herkennen bij de berechting van de veronderstelde leiders van criminele organisaties waaraan het openbaar ministerie de 'oorlog' heeft verklaard.

Tegenover de processen waarvan de uitkomst wordt bepaald zonder dat de verdachte zelf of zijn raadsman daarop serieus invloed kunnen uitoefenen stelt Peters het ideaal van 'procedure', een kunstmatige opbouw van een tegensprekelijke vorm waarin ruimte wordt gecreëerd voor de verdachte zelf, die als rechtssubject serieus wordt genomen en wiens belangen in principe legitiem zijn en de moeite van het verdedigen waard; waarin de verdediging een eerlijke kans krijgt het resultaat van de procedure daadwerkelijk te beïnvloeden. Dit is het ideaal van de accusatoire procedure waarin grondrechten centraal staan; in Nederland is deze procedure niet historisch verankerd. Dat blijkt onder meer uit de manier waarop door rechterlijke macht en wetgever wordt omgesprongen met het EVRM. De 'heersende leer' in Nederland neemt kennis van het EVRM en de bijbehorende rechtspraak en probeert de schade ervan aan het vertrouwde inquisitoire proces te beperken. Het enige wat aanslaat in de adversaire structuur is de mogelijkheid die het biedt om de volle verantwoordelijkheid voor het realiseren van processuele rechten bij de verdedi-

---

¹⁹ Wel had het proces in eerste aanleg tegen de hoofdverdachte van de in naam van RaRa uitgevoerde aanslagen zo'n tien jaar geleden daar een aantal kenmerken van. Zo werd deze verdachte door de politie voorgehouden dat 'ze nu alles van hem wisten en hem nooit meer met rust zouden laten'. De stijl van verhoren door de politie was dienovereenkomstig en deze zijn in een door de verdachte aangespannen kort geding (opgenomen in HR 23 november 1990, NJ 1991, 184, waarbij de Hoge Raad beslist dat de weg van de strafraadkamer gekozen had moeten worden en zich verder over de inhoudelijke merites van de zaak niet uitsprekt) ook onrechtmatig verklaard. De politie maakte ook de verdediging verdacht. In eerste aanleg werd het proces op een manier geleid die tot op grote hoogte recht doet aan de beschrijving door Peters van het inquisitoriaal proces, in hoger beroep werd veel goedge maakt.

ging te leggen.²⁰ Uit niets blijkt dat men zich door de nieuwe mogelijkheden die het verdrag biedt laat inspireren.

4 Verdediging en de kijk op misdaad

Visie op verdediging heeft ook te maken met visie op misdaad. In de media kunnen we regelmatig lezen dat het ministerie van justitie de 'oorlog' aan de drugshandel heeft verklaard, dat 'de strijd wordt aangebonden' tegen de georganiseerde criminaliteit, tegen zinloos geweld en noem maar op.

Het is bij ons vooral de criminoloog Nagel²¹ geweest die erop heeft gewezen dat daar waar oorlog gevoerd wordt weinig plaats is voor het recht, en dat dit soort martiale terminologie in het kader van de misdaadbestrijding dan ook weinig goeds belooft voor het juridisch karakter van de rechtsstrijd die daaruit voortvloeit.²² Oorlog betekent vernietigen, niet debatteren, terwijl het debat als vorm van conflictbeslechting nu juist typerend

---

²⁰ Vooral L.C.M. Meijers benadrukt in zijn Groningse oratie *Verdragen strafproces; Gedachten over een methode van werken*, Tjeenk Willink Zwolle 1993, dat het verdrag de volle verantwoordelijkheid voor het bevredigend verloop van de procedure bij de verdediging legt.

²¹ In zijn Leidse inaugurele rede van 1956, *Het Strafrecht en de Onmens*, in bewerkte vorm nieuw uitgegeven in: W.H. Nagel, *Het betrekkelijke van criminaliteit*, Criminologische cahiers deel 1, Samson, Alphen aan de Rijn 1976.

²² Dat ook oorlogen in overdrachtelijke zin zich slecht verdragen met het recht is een notie die indertijd ten grondslag heeft gelegen aan de rechtshulpbeweging van de zestiger jaren in de Verenigde Staten; het programma ter bestrijding van de structurele armoede dat door L.B. Johnson was ontworpen droeg de naam 'War on Poverty', waarop juristen het plan inbrachten om naast economische en sociale maatregelen ook rechtshulp ter beschikking van arme wijken te stellen, juist om aan de autoritaire kanten van de 'war' een tegenwicht te bieden door de betrokkenen de gelegenheid te geven zelf voor hun rechten op te komen. Edgar S. Cahn en Jean C. Cahn, *The War on poverty: a Civilian Perspective*, The Yale Law Journal, Vol. 73, p. 1317 e.v. (1964). De geschiedenis van deze beweging is beschreven in Ties Prakken, *Rechtshulp en Juridies Activisme*, Nijmegen Ars Aequi Libri 1985, p. 29 e.v..

is voor het recht.²³ In zijn criminologie betrok hij dan ook terecht behalve het gedrag en de verantwoordelijkheid van wetsovertreders die van de vervolgende staatsorganen, van de media, het publiek en alle andere betrokkenen die in relatie tot misdaad beslissingen nemen. 'Er leeft (...) een verkeerd ventje in de mens, een Oude Adam, een rotzakje. Dat is de fascist-avant-la-lettre', schreef Nagel onder zijn literaire pseudoniem J.B. Charles²⁴, en dat sloeg op delinquenten en op overheidsdienaren, en op iedereen die verkeerde dingen laat gebeuren zonder in te grijpen.²⁵ Voor Nagel hadden criminologie en strafrechtspleging van alles te maken met bestrijding van fascisme in al zijn verschijningsvormen. In die zin lopen zijn strevingen opvallend parallel met die van de opstellers van het EVRM.

Een verdachte die als mens verantwoordelijk gesteld kan worden voor wat hij heeft gedaan omdat hij geacht wordt dat in een mate van persoonlijke vrijheid te hebben gedaan, heeft ook de principiële vrijheid om als subject van rechten in de procedure te participeren en daarin keuzes te maken en zich naar behoren te verdedigen.

De visies op strafrecht en criminologie van Peters en Nagel vormen de uitgangspunten waarop een *effectieve* verdediging theoretisch kan worden gegrondvest. Het juridische oordeel dat verdediging er niet alleen moet zijn maar dat deze ook effectief moet zijn, kwam onlangs nog eens op pregnante wijze van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens, dat op 4 maart j.l. in de Öcalanzaak een unieke interimmaatregel tegen Turkije

---

²³ In de speltheoretische benadering van conflictanalyse wordt het debat als de typisch juridische vorm van conflictbeslechting gezien, zo bijvoorbeeld door Anatol Rappoport, *Fights, Games and Debates*, vijfde druk, The University of Michigan Press, Ann Arbor 1974.

²⁴ J.B. Charles, *Van het kleine koude front*, de Bezige Bij, Amsterdam 1962, p. 300.

²⁵ Dit citaat wordt ook gebruikt door A.A.G. Peters in zijn necrologie voor Nagel, *In Memoriam Professor Mr W.H. Nagel*, in: Tijdschrift voor Criminologie 25 (1983), p. 161 e.v., ook opgenomen onder de titel *W.H. Nagel: de criminoloog en het strafrecht* in A.A.G. Peters, *Recht als Kritische Discussie*, Gouda Quint, Arnhem 1993, p. 161 e.v.. Peters rekent terecht ook de romans van Nagel tot zijn criminologisch werk.

heeft genomen door van dit land garanties te vragen dat deze verdachte effectieve- en inhoudelijk ongecontroleerde contacten kan hebben met zijn advocaten.²⁶

Uit deze uitspraak valt niet alleen af te leiden dat het Europese Hof gealarmeerd is over de wijze waarop Turkije voornemens lijkt zijn staatsvijand nummer één te berechten²⁷, er blijkt ook uit dat het hof in een adequate verdediging de enige mogelijkheid ziet om van een eerlijk proces - voor zover daar gegeven de omstandigheden überhaupt sprake van kan zijn - nog iets te redden, wat klaarblijkelijk de reden was om deze eisen aan Turkije *vooraf* te stellen. Helaas vergeefs, want Turkije negeert de interimmaatregel.

---

²⁶ De tekst van de maatregel is niet gepubliceerd, maar een persbericht hierover is te vinden op de Website van het EHRM: <http://www.dhcour.coe.fr>. Dat het recht op verdediging ex artikel 6, lid 3 (c) 'practical and effective' hoort te zijn is al eerder uitgemaakt (EHRM 13 mei 1980, A 37 [Artico], EHRM 9 april 1984, A 76 [Goddì], EHRM 28 november 1991, A 220 [S/Zwitserland]), in welke laatste zaak het ook gaat om het vrije verkeer tussen een verdachte en zijn raadsman. Wat nieuw is in de beslissing ten aanzien van Öcalan is dat de effectiviteit, mede tegen de achtergrond van de bedreigde doodstraf en de berechting door een staatsveiligheidshof waarvan door het EHRM al eerder was uitgemaakt dat het wegens de aanwezigheid van een militair daarin niet kon gelden als een 'impartial tribunal', blijkbaar voor het hof een zo nijpend probleem was dat het reden was voor een interimmaatregel.

²⁷ De noodzaak van de interimmaatregel wordt door het EHRM beargumenteerd met de mogelijkheid dat de doodstraf wordt opgelegd enerzijds en anderzijds met de berechting door een staatsveiligheidsrechtbank waarvan het EHRM in twee eerdere zaken al heeft uitgemaakt dat deze niet voldoet aan de criteria voor een onpartijdige rechtbank zoals vereist volgens artikel 6 EVRM, omdat van deze rechtbanken een militair deel uitmaakt. Inmiddels heeft Turkije de militair uit de staatsveiligheidsrechtbanken verwijderd, zonder dat overigens de in de oude samenstelling met militair genomen beslissingen ten nadele van de verdediging zijn teruggedraaid over opnieuw overwogen. Inmiddels is aan Öcalan bij vonnis van 29 juni 1999 de doodstraf opgelegd.

5 Verdediging: private rechten en publieke plichten?

Dat Turkije in de Öcalanzaak de rechten van de verdediging met voeten treedt zal in West-Europa nauwelijks betwist worden. Ook in West-Europa en ook in Nederland is er echter reden tot waakzaamheid met betrekking tot de positie van de verdediging, al zijn geen gemaskerde militairen aanwezig bij de gesprekken tussen gedetineerden en hun raadsman. Het zijn subtielere mechanismen die het recht op een effectieve verdediging hier bedreigen.

Over de plaats van de verdediging in het Nederlandse strafproces is relatief heel weinig geschreven²⁸ en er is ook weinig rechtspraak over. Dat gebrek aan belangstelling is toe te schrijven aan de vrij marginale positie die de verdediging altijd gehad heeft, ook in de juridische doctrine. Nu daarin toch wel verandering lijkt te komen, wordt die juridische positie van belang. In het wetboek staat dat de verdachte een raadsman mag kiezen (artt. 38 en 39) of er een toegevoegd kan krijgen (artt. 40 - 48) en dat die raadsman net als de verdachte zelf recht heeft op kennismaking van de stukken (art. 51). Voor het onderzoek ter terechtzitting is bepaald dat alle rechten van de verdachte ook aan de raadsman toekomen (art. 331) en verder zijn de zogenaamde privileges van de raadsman

---

²⁸ Een chronologische geordende greep uit de Nederlandse publicaties waarin de positie van de verdediging als zodanig onderwerp van beschouwing is: H. Janse de Jonge en Ties Prakken, *Politieke verdediging: een rechtsstatelijk dilemma*, NJB 1978, p. 325 e.v., P.H. Bakker Schut, Ties Prakken en Th. de Roos, *Politiek protest in de rechtszaal, elementen van een politieke verdediging in openbare orde zaken*, Recht en Kritiek 1984, p. 33 e.v., Ties Prakken, *Verdediging: hoezoe equality of arms?* NJB 1990 p. 887 e.v., Th.A. de Roos, *Verdediging van belangen: het belang van de verdediging*, oratie Maastricht, Gouda Quint, Arnhem 1991, T.N.B.M. Spronken, *Rechten van de verdediging*, in: Precaire Waarden, Liber Amicorum voor Prof. mr. A.A.G. Peters, Gouda Quint, Arnhem 1994, p. 107 e.v., G.P.M.F. Mols en T.N.B.M. Spronken, *Aanval op de verdediging. Bespiegelingen over advocaten en criminaliteiten de verdediging in strafzaken*, Advocatenblad 1996, p. 506 e.v., T.N.B.M. Spronken, *Spiegel van de ziel van de rechtsorde. Over verdediging en waarheidsvinding* in: G.P.M.F. Mols en M. Wladimiroff, *Homo Advocatus*, Spong bundel, SDU Den Haag 1998, p. 191 e.v..

geregeld, waaronder het recht op vrij verkeer met de gedetineerde verdachte (art. 50) en het bij de professionele geheimhoudingsplicht behorend verschoningsrecht (art. 218) worden gerekend. De geheimhouding wordt verder in het wetboek ondersteund met bepalingen ter beperking van de mogelijkheid tot inbeslagneming (art. 98) en van het aftappen van telecommunicatie (art. 125 h). Wat nadrukkelijk niet in het wetboek staat is hoe er verdedigd moet worden. Dat zou ook in strijd zijn met de vereiste onafhankelijkheid van de verdediging. Op grond van deze summiere wettelijke regeling kan ervan uit worden gegaan dat de raadsman een van de verdachte afgeleide positie heeft en dat daarnaast de verdediging enige privileges heeft die het werken mogelijk moeten maken en die de aan de beroepsuitoefening van een advocaat inherente vertrouwelijkheid van het contact met de cliënt beschermen voor de situatie dat die cliënt een verdachte is tegen wie een strafvorderlijk onderzoek loopt en voor de situatie dat die cliënt gedetineerd is. De raadsman heeft dus buiten die privileges niet meer rechten dan zijn cliënt heeft en moet die ook niet willen hebben.²⁹

Een bekende en actuele vraag bij de beantwoording waarvan de visie op strafproces en misdaadbesteding centraal staat, maar vaak niet geëxpliciteerd wordt, is die naar de al dan niet publieke functie van de raadsman. Tot voor kort ging men er bij ons over het

---

²⁹ Soms probeert de rechter een bepaald recht wel aan de raadsman toe te kennen maar niet aan de verdachte zelf. Zo is in HR 7 mei 1996, NJ 1996, 687 beslist dat van stukken die geen processtukken zijn maar waarvan de verdediging mag kennisnemen ter onderbouwing van een gevoerd verweer, het onder omstandigheden voldoende is wanneer de raadsman (i.c. raadsvrouw) er kennis van neemt en niet de verdachte zelf, wanneer de belangen van de opsporing dat nodig maken. Het ging om fotoboeken die nog voor toekomstige opsporing gebruikt zouden kunnen worden. De raadsvrouw die onder die omstandigheden inzage weigerde kon er volgens de Hoge Raad niet met vrucht een beroep op doen dat de verdediging geen behoorlijke inzage had gehad. Een dagelijks voorkomend geval van een recht dat aan de raadsman maar niet aan de verdachte wordt gegeven is het recht om bij verhoren bij de rechter-commissaris aanwezig te zijn.

algemeen van uit dat de raadsman geen publieke functie heeft³⁰, geen 'officer of the court' is: aangezien de verdachte geen functionaris is in het strafproces is de raadsman dat ook niet, zo werd vrij algemeen aangenomen, want diens rechten zijn afgeleid van die van de verdachte, die 'dominus litis' is. Dat betekent dat de raadsman slechts gebonden is aan de grenzen van het tuchtrecht, van zijn geweten en van het wetboek van strafvordering, dat een aan de opsporing ondergeschikte positie aangeeft maar geen normen stelt waaraan de verdediging zich in het belang van de strafvordering heeft te houden.

Met betrekking tot inhoudelijke verplichtingen van de raadsman tegenover de rechtsorde heeft de Hoge Raad³¹ een keer uitgemaakt dat de raadsman weliswaar niet verplicht was het adres van zijn cliënt aan het parket bekend te maken, maar dat hij zelf zijn cliënt op de hoogte had moeten stellen van de zittingsdag (wat het openbaar ministerie bij gebrek aan adres niet kon), ook nu dat kennelijk niet in het belang van de verdachte was. Aldus spaarde de Hoge Raad kool en geit nog enigszins door van de raadsman niet meteen te eisen dat hij bij de tegenpartij te biecht gaat en dus zijn geheimhoudingsplicht schendt, maar wel inhoudelijke eisen aan zijn werk te stellen met het oog op de belangen van de rechtsgang, ook wanneer die niet samenvallen met de belangen van zijn cliënt.

Intussen is een discussie en een juridische strijd gaande over de vraag of de raadsman dan misschien toch gebonden is aan beginselen van een behoorlijke procesorde zoals die voor het openbaar ministerie gelden en of bepaalde verdedigingshandelingen misschien

---

³⁰ Zie ook Corstens, *Het Nederlands Strafprocesrecht*, tweede druk, Gouda Quint 1995, p. 88, die zich terecht op het standpunt stelt dat de raadsman geen orgaan van de strafrechtspleging is, maar dat hij toch een rechtsstatelijke meerwaarde heeft als tegenwicht tegen- en controleur van politie en openbaar ministerie. Overigens is dat vroeger, met name in de periode dat het strafrechtelijk denken autoritaire trekken begon aan te nemen in de jaren '30 en '40, wel anders geweest. Zie daarvoor Han Janse de Jonge en Ties Prakken, *Politieke verdediging: een rechtsstatelijk dilemma*, NJB 1978, p. 325 e.v.

³¹ HR 29 juni 1993, NJ 1993, 717.

misbruik van procesrecht opleveren. Cleiren³² heeft zich in een artikel over dat onderwerp heel voorzichtig uitgelaten en is tot de slotsom gekomen dat in principe de verdediging, aan wie in ons strafproces niet de positie van gelijkwaardige partij toekomt, niet gebonden is aan de voor de publieke partij in het strafproces geldende beginselen van een behoorlijke procesorde. Gebruik van processuele bevoegdheden door de verdediging kan volgens haar daarom nooit tot misbruik worden bestempeld op de grond dat ze voor een ander doel worden gebruikt dan waarvoor ze zouden zijn gegeven. Zij maakt daarbij aarzeland een uitzondering voor extreme gevallen wanneer het optreden van de raadsman volstrekt niet meer past in- of apert in strijd is met de strekking van de bevoegdheid en het belang van de verdachte niet meer een rechtens te beschermen belang kan worden genoemd. Een ruime mate van vaagheid kan aan dit criterium niet worden onzegd, maar duidelijk is in ieder geval dat zij de deur voor misbruik van procesrecht door de verdediging niet meer dan op een heel klein kiertje heeft willen zetten en dat zij in ieder geval heeft willen voorkomen dat aan de verdediging wordt opgelegd zich te scharen achter de publieke doelen van de strafvordering als zodanig of achter de doelen van een concrete officier van justitie in een concrete strafzaak.³³

Zo'n 'extreem geval' deed zich voor toen door een raadsman cassatieberoep was ingesteld tegen een beslissing die geheel volgens de wensen van de verdediging was, maar door welk cassatieberoep in dat geval werd verhinderd dat de hoofdzaak voorlopig

---

³² C.P.M. Cleiren, *Een grensoverschrijdende verdachte?* in: Grensoverschrijdend strafrecht. Een bundel opstellen geschreven door de medewerkers van de afdeling straf(proces)recht, Rijksuniversiteit Leiden, Gouda Quint, Arnhem 1990, p. 141 e.v..

³³ 't Hart, in een noot onder HR 12 februari 1991, NJ 1991, 527 onderschrijft de verwerping door Cleiren van aan de verdediging te stellen eisen omtrent het innemen van een bepaalde proceshouding. Hij haakt hierbij aan aan een toen in de media gevoerde discussie waarin de roep om het inperken van de verdediging voor het eerst sinds lange tijd weer luid gehoord werd, en gebruikt zijn bespiegelingen over de positie van de verdediging om kritische kanttekeningen te plaatsen bij de vergoelijkende wijze waarop de Hoge Raad schendingen van processuele beginselen door de opsporende- en vervolgende organen slechts sanctioneert wanneer de verdediging aantoonbaar daardoor concrete schade te hebben geleden.

inhoudelijk zou worden behandeld. Het hof³⁴ vond dit misbruik van procesrecht maar de Hoge Raad³⁵ was van oordeel dat de verdachte geen rechtens te beschermen belang had bij het cassatieberoep. Anders dan het hof gebruikt de Hoge Raad het woord misbruik van procesrecht niet, maar houdt zich aan het door Cleiren aangereikte criterium van het rechtens te beschermen belang, een terminologie die in ieder geval het uitgangspunt respecteert dat de raadsman er is om voor de belangen van zijn cliënt op te komen en niet voor die van de vervolgende staatsorganen.³⁶ Natuurlijk kunnen de criteria in elkaar overgaan wanneer belangen van de verdediging die contrair zijn aan de belangen van de vervolging te gauw worden bestempeld als rechtens niet te respecteren belangen, maar vooralsnog houd ik het ervoor dat de Hoge Raad met het gebruik van deze terminologie bedoeld heeft zich min of meer terughoudend uit te laten.

---

³⁴ Hof Amsterdam 15 april 1993, NJ 1993, 478.

³⁵ HR 22 februari 1994, NJ 1994, 306. Van Veen gaat in zijn noot onder dat arrest niet in op de principiële kwestie van misbruik van procesrecht door de verdediging, maar komt met de praktische suggestie om de wet in die zin te wijzigen dat de mogelijkheid van hoger beroep tegen een beschikking waarin men volledig gelijk heeft gekregen, wordt uitgesloten zoals hoger beroep tegen een vrijspraak is uitgesloten. De kwestie van misbruik van procesrecht wordt wel aan de orde gesteld en als bruikbaar concept verworpen, door Mols in een redactioneel van de Nieuwsbrief Strafrecht 1999, p. 82, waarin hij het Hof ook bekritiseert om diens nevenoverweging dat het door de raadsman gevoerde vertragsbeleid in strijd zou komen met het recht van de verdachte op berechting binnen redelijke termijn en met het belang van de gemeenschap dat strafzaken tijdig worden berecht. Het is immers de verdediging die zelf kan uitmaken of van het recht op berechting binnen redelijke termijn afstand kan worden gedaan omdat andere belangen zwaarder wegen, en het is in ieder geval niet aan de verdediging om de belangen van de gemeenschap in zijn overwegingen bij het instellen van rechtsmiddelen te betrekken.

³⁶ Zie ook Mols in zijn redactioneel in de Nieuwsbrief Strafrecht 1999, 5, p. 82 e.v..

Helaas heeft de Hoge Raad een andere uitspraak van het Amsterdamse Hof³⁷, waarbij dit het te laat oproepen van een getuige in strijd had geoordeeld met de 'ook voor de verdediging geldende beginselen van een behoorlijke procesorde', in stand gelaten.³⁸

Vertegenwoordigers van het openbaar ministerie, die zich soms ergeren aan het optreden van raadslieden, hebben dit arrest aangegrepen als argument voor de stelling dat de verdediging gebonden is aan beginselen van een behoorlijke procesorde, dan wel in sommige gevallen misbruik van procesrecht maakt. Tijdens een onlangs gehouden conferentie over de polarisatie in de rechtszaal, georganiseerd door de bij de strafrechtspleging betrokken beroepsorganisaties, hield de plaatsvervangende Amsterdamse procureur-generaal Myjer een pleidooi voor binding van de raadsman aan beginselen van een behoorlijke strafprocesorde onder toejuiching van het laatst genoemde arrest, waarin tot zijn genoegen nu eindelijk de verdediging aan banden werd gelegd. Hij gaat zelfs nog wat verder en wil dat de verdediging in wat tegenwoordig 'megazaken' heten rekening houdt met de beperkte zittingscapaciteit van de rechterlijke macht opdat ook nog tijd overblijft voor de gewone zaken.³⁹ De advocaat als coöperatieve ondersteuner van het beleid van het ministerie van justitie om de rechterlijke macht onderbezet te houden!

In de tijdens genoemde conferentie gevoerde discussie over deze kwestie merkte de advocaat M. Wladimiroff op dat de verdediging zich natuurlijk alleen te houden heeft aan beginselen van een goede verdediging. Ik heb dat in die context gelanceerde begrip tot titel van mijn oratie gemaakt, overigens met toestemming van de auteur. Maar met een pakkende term is het leerstuk - want dat is het aan het worden - over de vraag naar de al dan niet publiekrechtelijke functie van de verdediging natuurlijk niet uitgewerkt. Dat is het ook niet met de gespierde taal van Myjer op die conferentie.

Intussen zit het parket niet stil en in de nu tegen de Surinaamse adviseur van staat Bouterse lopende strafzaak wegens drugshandel heeft de Haagse advocaat-generaal de processuele opstelling van de verdediging, die een verzoek had ingediend om de zaak door

---

³⁷ Hof Amsterdam 25 april 1996, NJCM 21 (1997) p. 21.

³⁸ HR 8 april 1997, NJCM 23 (1998), p. 14.

³⁹ B.E.P. Myjer, *Over de grenzen van behoorlijkheid: een OM-pleidooi voor een saaiere rechtsstrijd. Een aanzet tot discussie*, Trema 1999, p. 76 e.v..

de rechtbank in Rotterdam verder te laten berechten omdat er meer aanrakingspunten met dat arrondissement zouden zijn, als misbruik van procesrecht aangemerkt, onder andere wegens het late tijdstip van het verzoek, waaraan de wet van rechtswege schorsing van de vervolging verbindt. (De verdediging heeft kennelijk meer belang bij de aan het rechtsmachtgeschil verbonden schorsing, waarmee waarschijnlijk een verstekbehandeling kan worden voorkomen, dan bij verplaatsing van het geding naar Rotterdam.)

Bij de behandeling van het schorsingsverzoek bij het Haagse hof haalde de advocaat-generaal⁴⁰ aldaar ongekend uit in de richting van de raadsman en vroeg hij het hof behalve het verzoek af te wijzen ook om vast te stellen dat de advocaat zich aan misbruik van procesrecht had schuldig gemaakt. Hij stelde daartoe, onder instemmende aanhaling van het eerder genoemde artikel van Cleiren (die precies het tegendeel heeft beweerd): 'De rechter heeft zo gezien de bevoegdheid de in de wet geformuleerde rechten en bevoegdheden van de verdachte zo te interpreteren dat diens aanspraken erop zijn beperkt tot de strekking die de wetgever eraan heeft willen geven.' Hij gaf vervolgens een opsomming van de zijns inziens geldende criteria voor misbruik van processuele bevoegdheden door de verdediging, waaronder het niet in acht nemen van het belang van de gemeenschap bij een voortvarende berechting van strafzaken!

Helaas is de hiërarchisering van het openbaar ministerie inmiddels zover voortgeschreden dat er niet van mag worden uitgegaan dat het hier een uitglijder van een individuele ambtenaar geldt.⁴¹ In tegendeel: onze minister van justitie heeft zelf in een inter-

---

⁴⁰ De zaak is nog niet gepubliceerd.

⁴¹ Gelukkig heeft het hof in Den Haag, dat hierop een beslissing moest nemen het hoofd koel gehouden en het verzoek van de verdediging afgewezen (met een redenering in de trant van: 'een redelijke wetsuitleg brengt mee dat...', dus zo vanzelfsprekend was het ook weer niet) en is op de kwestie van het misbruik van procesrecht niet ingegaan, 'reeds omdat het verzoek niet op de wet is gebaseerd'. Wel heeft de Haagse rechtbank de behandeling van de zaak gewoon voortgezet hoewel de wet aan het aanhangige rechtsmachtgeschil van rechtswege schorsing van de vervolging verbindt. De rechtbank gaf ter gelegenheid van haar beslissing om door te procederen een verklaring af die weer uitvoerig rept van misbruik van processuele bevoegdheden door de verdediging. (opgenomen in NJB 1999, p. 619 e.v.).

view⁴² laten weten dat advocaten in strafzaken regelmatig misbruik maken van procesrecht door onredelijk veel getuigen op te roepen. Het is duidelijk uit welke hoek de wind waait.

Hoe zit het nu met de beginselen van een goede procesorde waaraan de verdediging zou zijn gehouden? Het leerstuk van de beginselen van een goede procesorde wordt ook wel gezien als de Nederlandse 'vertaling' van de rechten van de verdediging zoals die in artikel 6 EVRM centraal staan. In ieder geval kan volgens de Hoge Raad pas van schending van die beginselen sprake zijn wanneer de belangen van de verdediging concreet geschaad zijn, waarmee belangrijke principes van het strafproces, zoals de interne openbaarheid en het beginsel dat verklaringen van een verdachte in vrijheid moeten zijn afgelegd, als het ware geprivatiseerd worden tot belangen van de verdachte en zijn onttrokken aan de publieke verantwoordelijkheid van de overheidsorganen die in het strafproces een rol spelen. Dat heeft zichtbare gevolgen wanneer die belangrijke beginselen zijn geschonden op een manier die de verdachte *niet* in zijn particuliere belangen heeft geschaad, bijvoorbeeld omdat hij aan de op hem uitgeoefende druk weerstand heeft geboden.⁴³ De Hoge Raad gaat zover dat hij heeft beslist dat zonder vaststelling dat de verdediging in haar belangen is geschaad, de constatering dat beginselen van een behoorlijke procesorde zijn geschonden onbegrijpelijk is.⁴⁴

---

⁴² Advocatenblad 1999 nr 1. Het bestuur van de Nederlandse Vereniging van Strafrechtadvocaten heeft de minister om opheldering gevraagd, maar die was bij het ter perse gaan van deze oratie nog niet ontvangen.

⁴³ Over dit probleem is geschreven door T.M. Schalken, *Schending van wettelijke procesvoorschriften en het redelijke belang van de verdachte: een redelijk criterium? Enkele inleidende opmerkingen*, in: T.M. Schalken en E.J. Hofstee (red.): *In zijn verdediging geschaad; Over vormverzuimen en het belang van de verdachte*, Gouda Quint, Arnhem 1989. Schalken benadrukt hier vooral het publiekrechtelijke karakter van de strafprocessuele normen en verzet zich om die reden tegen het criterium dat alleen een sanctie op overtreding van normen wordt gesteld wanneer het redelijk belang van de verdachte geschonden is.

⁴⁴ HR 29 maart 1994, NJ 1994, 577.

Maar afgezien van de beperking van de rechten van de verdediging tot private belangen van de verdachte, die van de beginselenrechtspraak het gevolg is, gebeurt er met die rechten nog iets wanneer ze tot beginselen van een goede procesorde worden omgevormd. Dergelijke beginselen zijn immers in wezen een kwaliteit van het strafproces, dat er rechtsstatelijker, netter uitziet wanneer daarin een mate van onschendbaarheid rond de verdachte wordt gerespecteerd, wanneer de verdachte als mens wordt behandeld. Maar *rechten* van de verdediging zijn meer dan een sympathieke eigenschap van het strafproces, daaraan is ook, in termen van het Europese Hof, een mate van effectiviteit verbonden. Het is juist die effectiviteit die verloren dreigt te gaan bij de vertaling van *rechten* van de verdediging in *beginselen* van een goede procesorde.

De nu in de hitte van de strijd geopperde mogelijkheid om ook de verdediging te binden aan beginselen van een goede procesorde is rijkelijk bizar tegen het licht van het door de Hoge Raad gestelde criterium dat beginselen pas aan de orde zijn in geval van concrete schade aan de rechten van de verdediging, en het gebruik van de beginselenterminologie zegt dan ook vooral iets over de verhouding tussen emoties en rationaliteit in de discussie.

Behalve een logische inconsistentie zit er ook een ideologische frictie in de gedachtingang waarbij de beginselen van toepassing worden verklaard op de verdediging: enerzijds kunnen beginselen van een behoorlijke procesorde alleen geschonden worden wanneer de verdachte concreet in zijn belangen is geschaad, waarmee de verdedigingsrechten tot private rechten worden gereduceerd, maar anderzijds worden tegelijkertijd aan de verdediging in de persoon van de raadsman eisen gesteld die alleen aan publieke functionarissen gesteld kunnen worden, namelijk dat bevoegdheden slechts gebruikt mogen worden voor het doel waarvoor zij gegeven zijn. De *verdedigingsrechten* worden dus beperkt tot private rechten, de *verdedigingsplichten* uitgebreid tot de plichten van een publiekrechtelijke functionaris. Dat is precies wat je ziet gebeuren met de verdediging in controversiële politieke strafprocessen in landen waar het rechtsstatelijk denken niet erg ontwikkeld is: de raadsman wordt tegelijkertijd met zijn cliënt vereenzelvigd en dus meegecriminaliseerd, en gebonden aan allerlei regels die zijn bevoegdheden binden aan dat wat politiek aanvaardbaar wordt geacht. Gezien deze serieuze inconsistenties is het onbegrijpelijk dat de Hoge Raad zelf deze terminologie voor ongewenst geoordeeld gedrag

van de verdediging inmiddels lijkt te laten passeren. Die onbegrijpelijkheid is alleen tot aanvaardbare proporties terug te brengen wanneer wordt aangenomen dat de Hoge Raad bij schending van beginselen van een goede procesorde door de verdediging alleen de 'verkeersregels' van het strafproces op het oog heeft en verder geen waardeoordelen over de opstelling van de verdediging bedoelt te laten passeren. De casusposities waarin het tot nu toe speelde geven aan die veronderstelling steun.⁴⁵ Een dergelijke beperkte uitleg zou in overeenstemming zijn met de moeite die de Hoge Raad kennelijk gedaan heeft om in het vermelde 'extreme geval' de terminologie van misbruik van procesrecht te vermijden. Wanneer de Hoge Raad inderdaad bedoelt aan de verdediging alleen de eis te stellen dat zij rechts houdt in het verkeer, zou hij overigens ter beperking van misverstand beter alleen kunnen spreken van procesorde zonder 'beginselen'. De beginselenjurisprudentie van de Hoge Raad zou dan consistent kunnen blijven en een gevaarlijke notie als toetsing van het optreden van de verdediging aan de *beginselen* van een goede procesorde zou buiten de deur gehouden kunnen worden. Dan blijft er duidelijkheid over bestaan dat de processuele positie van de verdachte niet kan worden ingeperkt tot één die functioneel moet zijn binnen de officiële doelstellingen van het strafproces.

Iets dergelijks geldt voor de term 'misbruik van procesrecht', die nog ernstiger klinkt dan schending van de beginselen van een goede procesorde, maar waarbij het soms gaat om dezelfde soort bezwaren tegen het optreden van de verdediging, zoals bijvoorbeeld door de Haagse procureur-generaal in de zaak Bouterse geformuleerd. Terwijl de binding van de raadsman aan publieke doelen de implicatie is van het toepasselijk verklaren van de beginselen van een behoorlijk procesrecht op het doen en laten van de verdediging, verwijst het gebruik van de term 'misbruik van procesrecht' eerder naar het criminaliseren van de raadsman, zoals de laatste jaren soms ook letterlijk is gebeurd, achteraf bijna altijd zonder succes, door raadslieden als verdachten aan te merken in de strafzaken tegen hun

---

⁴⁵ HR 6 april 1999, NJCM 24 (1999), p. 476 en HR 16 maart 1999, nr. 110.162, niet gepubliceerd; in beide gevallen ging het om raadslieden die niet een keer maar twee keer reageerden op de conclusie van het openbaar ministerie bij de Hoge Raad. De Hoge Raad neemt van die tweede 'Borgersreactie' geen kennis omdat die in strijd met de beginselen van een goede procesorde zijn ingediend.

cliënten. Het effect van beide mechanismen is hetzelfde. Ongeacht het taalgebruik zijn dergelijke verwijten aan de verdediging onterecht. Wanneer immers de verdediging rechten heeft moet zij daar ook op een strategische manier gebruik van kunnen maken ter bevordering van de belangen van de verdachte zoals de verdediging die zelf ziet, en die hoeven niet te passen in het officiële strafvorderlijke beleid.

Bij dit alles moet ook niet worden vergeten dat in het strafproces het gebruik van juridische instrumenten voor een ander doel dan waarvoor ze zijn gegeven soms een goed middel tot rechtsontwikkeling is. Zonder aanvaarding van een dergelijk 'oneigenlijk' gebruik van bevoegdheden in de rechtspraak zou bijvoorbeeld de hele jurisprudentie rond niet-ontvankelijkheid van het openbaar ministerie op inhoudelijke gronden in strijd zijn met beginselen van een behoorlijke procesorde, want het instituut van niet-ontvankelijkheid is klaarblijkelijk door de wetgever niet bedoeld om tot een inhoudelijke beoordeling van het gedrag van politie en openbaar ministerie te komen. Advocaten hebben desondanks niet-ontvankelijkheidsverweren gevoerd op inhoudelijke gronden, en zij zijn daarin door de rechtspraak (en inmiddels door de wetgever) gevolgd.

Over wenselijkheid, effectiviteit en ethiek van verdedigingsstrategieën valt ruimschoots te discussiëren, en dat moet in de kring van de strafrechtadvocatuur misschien meer gebeuren. Maar misbruik kan door de verdediging alleen gemaakt worden van haar privileges: wanneer een raadsman zich schuldig maakt aan drugs- en wapensmokkel in het huis van bewaring is dat misbruik van het vrij verkeer en wanneer het advocatenkantoor een safe-house wordt is dat misbruik van geheimhoudingsplicht en verschoningsrecht.

Zowel de vereenzelviging van raadslieden met hun cliënten als de inperking van hun speelruimte tot binnen de doeleinden van de vervolging, passen in de tradities van het inquisitoire strafproces in de beladen zin van het woord, waartegen het EVRM een buffer moest zijn. Precies om die reden is de huidige tendens tot criminaliseren en conformeren in strijd met het EVRM, niet alleen in Turkije. Het stemt niet tot optimisme dat bij de eerste tekenen van een iets meer adversair strafproces, dat nog lang niet accusatoir kan worden genoemd, de verdediging eerst alle verantwoordelijkheid krijgt voor de behartiging van de belangen van de verdachte om vervolgens, wanneer zij die verantwoordelijkheid begint te nemen, te worden gediskwalificeerd wegens misbruik van procesrecht of schending van de beginselen van een behoorlijke procesorde. De meest welwillende interpretatie

is die van rolverwarring in een onduidelijke overgangsfase. Meer wijst er echter op dat het om een algemene verharding gaat. Het verschijnsel is namelijk Europees, al liggen de accenten per land wat anders: in Duitsland zitten advocaten in de gevangenis wegens heling omdat zij zich hebben laten betalen uit gelden waarvan de herkomst onvoldoende was gecheckt. Engelse advocaten worstelen met dezelfde consequenties van witwasbepalingen. In Frankrijk is in het kader van een grote fraudezaak onlangs huiszoeking gedaan bij een advocaat om achter de verblijfplaats van zijn voortvluchtige cliënt te komen en in Turkije zijn de advocaten van Öcalan ter zitting door de politie in elkaar geslagen.

6 Wat zijn beginselen van een goede verdediging?

Als de verdediging, indien serieus genomen, dus niet gehouden is aan beginselen van een goede procesorde en geen misbruik van procesrecht kan maken, wat zijn dan beginselen van een goede verdediging?

Uitgangspunt voor zulke beginselen moet in ieder geval zijn een verdachte die als volwaardig rechtssubject aan de procedure deelneemt en die gezien zijn positie van vervolgte bescherming behoeft van zijn grondrechten. Binnen die uitgangspunten moet de verdediging effectief kunnen zijn in die zin dat zij in staat is de resultaten van het proces te beïnvloeden en tenminste haar subjectieve kant van de waarheid daarin in te brengen.

Daarmee maak ik al duidelijk dat de discussie over beginselen van een goede verdediging niet in de eerste plaats en zeker niet alleen zou moeten gaan over wat de verdediging allemaal niet mag. Belangrijker is wat verdediging moet mogen en moet kunnen, en waar de interventiegrenzen voor politie en openbaar ministerie liggen. Dat is geen exclusief Nederlands- maar een mondiaal- en Europees probleem, waarbij niet alleen gekeken moet worden naar wat zich in de verschillende Europese landen afzonderlijk afspeelt. De Europeanisering van het strafrecht die door het Verdrag van Amsterdam mogelijk is geworden, zal ook geen dode letter blijven: er ligt onder de fraaie naam 'Corpus Juris'

al een voorstel voor Europese strafbaarstelling en berechting van 'eurofraude'⁴⁶, fraude met gelden van de Europese Unie, dat alle kenmerken vertoont van een proefballon voor verdere inhoudelijke europeanisering van het strafrecht en het strafprocesrecht. Tegenover de daarin voorgestelde European Public Prosecutor (EPP) staan minimale garanties voor de verdediging, wier rechten genivelleerd dreigen te gaan worden op het laagste Europese peil.

Hard nodig is daarom een Europees statuut voor de verdediging waarin elementaire processuele bevoegdheden worden gegarandeerd, waaronder het recht om bij alle verhoren van de verdachte en van getuigen aanwezig te zijn en het onverkorte recht op toegang tot alle relevante stukken vanaf het moment van hun bestaan. Daarin zouden ook de klassieke privileges verder moeten worden uitgewerkt en van praktische garanties moeten worden voorzien. De principiële onafhankelijkheid van de raadsman ten opzichte van de staat en zijn beleid zou daarin ook moeten worden vastgelegd. Daarnaast zouden in zo'n statuut gedragsethische regels kunnen worden opgenomen, waaronder een catalogus van wat de verdediging zoal moet doen ten behoeve van zijn cliënt behalve hem ter zitting bij te staan: regelmatig contact onderhouden, zorgvuldig zijn wensen inventariseren en een verdedigingsstrategie met hem bespreken, zoveel getuigen oproepen en andere onderzoeks-handelingen verzoeken als binnen die strategie nodig is, processuele initiatieven nemen

---

⁴⁶ Mireille Delmas-Marty, *Corpus Juris; houdende strafbepalingen ter bescherming van de financiëlebelangen van de Europese Unie*. Nederlandse bewerking met voorwoord van Chris van den Wyngaert, Intersentia Rechtswetenschappen Antwerpen - Groningen 1998. Het betreft een Europees wetgevingsproject op verzoek van de Europese Unie door een groep Europese strafrechtgeleerden uitgewerkt. Het leidende principe is een Europese strafbaarstelling en een berechting in principe volgens nationaal procesrecht, maar met Europese aanpassingen. Het project voorziet in een Europees parket voor deze delicten, dat beschikt over speciale opsporingsbevoegdheden en dwangmiddelen. Voor wat betreft de rechten van de verdediging valt te vrezen dat met name het geheime vooronderzoek en de gebrekkige en late toegang tot de processtukken een verzwakking van de positie van de verdediging zullen betekenen. Zie in kritische zin ook Taru Spronken, *Corpus Juris en de rechten van de verdediging*, redactioneel Nieuwsbrief Strafrecht 1999, p. 122 e.v..

die in het belang van de cliënt kunnen zijn, zeer alert zijn op (dreigende) schendingen van mensenrechten en daar actie op ondernemen en op alle denkbare geoorloofde manieren de visie van de cliënt met betrekking tot diens strafrechtelijke situatie in de ruimste zin naar buiten toe uitdragen zonder dat de raadsman zich hoeft te laten leiden door angst voor repercussies van wat voor aard dan ook.⁴⁷ En bovenal: binnen het kader van wat wettelijk geoorloofd is altijd loyaal zijn aan de belangen van zijn cliënt.

7 Wat betekent dit alles voor het onderzoek?

De onzekere- en van weinig inzicht in de rol van de verdediging getuigende discussie over haar positie, is tegelijkertijd een schreeuw om onderzoek. Gezien de verschuivingen die plaatsvinden in het strafproces, deels door structurele factoren ten gevolge van een ingrijpend gewijzigde cultuur van opsporing en vervolging, deels onder invloed van het EVRM, is het noodzakelijk zich daarbij te bezinnen op de beroepsrol van de verdediger tegen de achtergrond van het strafproces waarin de verdediging moet functioneren. Het ligt daarbij voor de hand om rechtsvergelijkend te werk te gaan, en dan wel op de manier als door Damaska⁴⁸ bepleit, die recht doet aan verschillen in types strafproces in samenhang met verschillen in de organisatie van de staatsmacht. Een dergelijk vergelijkend onderzoek kan inzicht geven in de grondslagen van de positie van de verdediging binnen verschillende concepties van strafproces. Zo'n onderzoek, dat in Maastricht deels in uitvoering is en waartoe deels het initiatief al is genomen, zou op een of andere manier

---

⁴⁷ Deze minimum garanties voor een behoorlijke verdediging zijn al opgenomen in de *Basic Principles on the Role of Lawyers*, aangenomen op het Crime Congress van de Verenigde Naties van 1990 in Havana. Dit is een buitengewoon bruikbaar document omdat het zowel het recht van de verdachte op bijstand van een raadsman in een eerlijk proces stipuleert, als een aantal rechten van de advocaten, zoals het recht op een goede opleiding, op bescherming door de overheid, op vrijheid van meningsuiting en andere rechten, en ook de plichten van een advocaat tegenover zijn cliënt.

⁴⁸ M.R. Damaska, o.c. in noot 8.

betrokken moeten worden bij het grondslagenonderzoek ten behoeve van een hercodificatie van het wetboek van strafvordering dat in Groningen en Tilburg ter hand is genomen.

Ook vragen de beginselen van een goede verdediging waarvan ik de grove contouren heb geschetst om onderzoek naar die processuele rechten die als randvoorwaarden voor een effectieve verdediging werken, zoals toegang van advocaten tot gedetineerden in het eerste stadium van het proces en hun bevoegdheden in het vooronderzoek, de interne openbaarheid van het strafproces en de controle op de opsporing. Tenslotte is onderzoek nodig naar middelen ter versterking van de verdediging, die noodzakelijk is wanneer de tendens naar een meer adversair strafproces, accusatoir of niet, zich doorzet, om de voorwaarden aan te geven waaronder de verdediging die nieuwe taken aankan.

8 Tot slot

Ik heb voor vanmiddag over mijn onderwerp gezegd wat ik te zeggen heb. Dat de strafrechtjuristen onder u na vanmiddag nog niet van mij af zijn wat betreft de verdediging zal wel duidelijk zijn. Volgens goede academische traditie is het dan nu tijd voor een paar persoonlijke opmerkingen.

Strafrecht heb ik geleerd van Toon Peters, al was ik, toen ik in Utrecht wetenschappelijk medewerkster werd, al hoog en breed jurist en advocaat. Behalve leermeester en vriend was hij ook leeftijdgenoot en daarom had hij er vanmiddag bij moeten zijn. Het is helaas anders gelopen en dat spijt mij meer dan ik hier zeggen kan.

Ik kan niet zeggen dat Willem Nagel mijn criminologische leermeester is, want ik weet te weinig van criminologie om voor die summiere kennis naar een leermeester te kunnen verwijzen. Een onderscheid, niet wetenschappelijk verantwoord, dat ik pleeg aan te brengen in de criminologische geschriften die mij onder ogen komen, is of ik er voor het strafrecht iets aan heb of niet in de zin dat ik er meer door van het strafrecht begrijp. Naar dat criterium scoren de geschriften van Nagel hoog. In momenten van twijfel en onzekerheid over het nut van het bezig zijn met strafrecht, hoef ik maar aan zijn werk te denken en ik weet het weer: het draait allemaal om het bestrijden van dat verkeerde ventje in ons. Nagel was een generatie ouder dan ik en in zoverre is het beter te accepteren dat

hij er niet bij is vandaag. Hij is er echter toch een klein beetje bij, want ik draag zijn toga. Ik kan u niet zeggen hoe geroerd ik was toen mij berichten bereikten dat Heleen Nagel een bestemming zocht voor de toga van haar man en op advies van Loek Hulsman mij daarvoor op het oog had. Ik ben er trots op, dank je wel. Daarmee is dan tevens verklaard waarom ik mij vandaag heb uitgedost als vreemde eend in de bijt.

Dezelfde functie als het lezen van het werk van Nagel, namelijk weer te achterhalen waar het uiteindelijk om draait in het strafrecht, hebben voor mij mijn periodieke reisjes naar Turkije wanneer daar weer een of ander proces is dat die naam nauwelijks verdient tegen mensen die meer vrijheid willen of die mensen verdedigen die dat willen. Die lessen in bewustwording heb ik allemaal ondernomen in het ruime kader van mijn werk voor ons advocatenkantoor in Amsterdam. Dat is een goed kantoor omdat er ruimte is voor dit soort activiteiten en omdat iedereen die ruimte op een of andere manier benut. Dat ik nu nog maar heel gedeeltelijk aan het kantoor ben verbonden en dat ik Turkije niet meer in mag, wordt goedge maakt door de wetenschap dat niet alleen de sectie strafrecht op kantoor de laatste tijd belangrijk versterkt is, maar ook dat de kwestie Turkije meer dan ooit op de kantooragenda staat, in welk verband in ieder geval de naam van Britta Böhlér moet vallen.

Dan Maastricht: aangeland in een fase van mijn bestaan waarin ik enige gevoeligheid begin te ontwikkelen voor leeftijdsdiscriminatie, wat mij vroeger altijd een schijnprobleem leek, wil ik het college van bestuur zeggen dat ik bijzonder waardeer dat u het met mij heeft aangedurfd ondanks de betrekkelijk korte periode die ik heb om hier iets van de grond te krijgen.

De juridische faculteit moet blij met mij zijn want ik ben goed voor de statistieken: Nederland staat op de wereldlijst waarop van alle landen het relatieve aantal vrouwelijke hoogleraren wordt bijgehouden op de tweede plaats van onder: alleen Botswana scoort slechter. Binnen Nederland scoort ongetwijfeld de juridische faculteit Maastricht het slechtst, want ik ben er de eerste en enige vrouwelijke hoogleraar. U moet zich schamen en beterschap beloven.

De vakgroep strafrecht (het woord capaciteitsgroep krijg ik niet over mijn lippen: alsof het alleen om bureaucratisch te verdelen menskracht gaat en niet om vakgenoten en collega's die dagelijks met elkaar te maken hebben en die inhoudelijk met hetzelfde vak

bezig zijn) wil ik zeggen dat ik blij ben dat het enthousiasme en de solidariteit waarvan het bestaan mij tijdens mijn sollicitatie verzekerd was er ook werkelijk blijken te zijn en dat we dus echt een vakgroep zijn. Van de stafleden noem ik alleen Taru Spronken bij naam, collega op het gebied van de verdediging, bij wie het altijd gaat om vruchtbare samenwerking, nooit om concurrentie.

Gerard Mols en Grat van den Heuvel, mijn collega hoogleraren in de vakgroep ken ik ook langer dan vandaag: mijn makkers uit Utrecht geven mij hier het gevoel dat ik terug ben van weggeweest, meer dan dat ik een nieuw avontuur ben begonnen. Daardoor is het avontuur dat het ook is gelukkig geen eenzaam avontuur.

De studenten wil ik voorhouden dat de juridische opleiding gezien als deel van de opvoeding een aaneenschakeling is van identificatieprocessen. Identificatie met de rol van de verdediging is is daarbij de meest uitdagende keuze die gemaakt kan worden, al past identificatie met de rol van de rechter traditioneel meer in onze cultuur. Dat mag desnoods ook, als u maar goed voor ogen houdt dat het in elke positie in het strafrecht uiteindelijk om de mensenrechten gaat.

Tot slot Wendela en Heleen: mijn eerste wetenschappelijke publicaties kwamen tot stand ondanks jullie en wellicht ook ten koste van jullie. Daarna bleef het lange tijd schipperen met de aandacht en waren er natuurlijk ook verwijten daarover van jullie. Nu hebben jullie ondubbelzinnig positief gereageerd toen ma op haar oude dag tot hoogleraar in het diepe zuiden werd benoemd. In sommige opzichten wordt het leven met het verstrijken van de jaren simpeler.